

deomed®
Deomed Yayıncılık

Dr. Halûk Çağlayaner
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Türkiye'de Sağlığın Çağdaşlaşması
16.5 x 24 cm, XII + 268 Sayfa
ISBN 978-975-8882-45-8

Birinci baskı © Deomed, 2014.

www.deomed.com

Yüksek Karantina Meclisi [>1840] Kemankeş Caddesi, Karamustafapaşa Sokağı, Karaköy, Beyoğlu^[1]

İlk kez 1838'de kurulan Meclis-i Tahaffuz-u Ula (Yüksek Karantina Meclisi) 1839'da Meclis-i Tahaffuz-u Ula Meclis-i Umur-u Sıhhiye adını aldı, bugün bulunduğu iki katlı büyük ahşap yapıya 1840'ta taşındığı düşünülür.^[1] Meclis-i Umur-u Sıhhiye 1914'te diğer kapitülasyonlarla birlikte lağvedildiğinde, Türklerin yönetiminde Hudut Sıhhiye Müdüriyeti kuruldu. 1918'de Mondros Mütarekesi ertesinde İstanbul işgal edilince bu kez İtilaf Devletleri Beynelmüttefikin Sıhhiye Kontrol İdaresi'ni kurdular. 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması sonrasında İstanbul Limanı ve Boğazları Sıhhiye Müdüriyeti kuruldu; Antlaşma gereğince Türkiye 5 yıl boyunca 3 Avrupalı hekimin danışman Türk memuru olarak karantina işlemlerinde çalışmasına izin verdi. 1924'te kurum, Hudut ve Sevahil Sıhhiyesi Müdüriyeti Umumiyesi (Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü) adını aldı.^[1] Kurum, Sağlık Bakanlığı'nın Ankara dışındaki tek genel müdürlüğüdür.

Bina, Yeraltı (Kurşunlu Mahzen) Camii'nin üzerinde yer alır. "Bu ibadet yeri aslında gemilerin Haliçe girişini önlemek üzere Galata tahkimatından ayrı inşa edilen Galata Hisarı'nın (Kastellion ton Galatou) bodrum katıdır. Hisar'ın, arazinin denize doğru çıkıntı yaptığı noktada İmparator II. Tiberios (578-582) zamanında inşa edildiği kabul edilir. Bizans döneminde, Galata'dan Sirkeci'ye çekilen zincirin bir ucu buraya bağlı idi. Bina, 18. yüzyılda Sadrazam (Köse) Mustafa Bâhir Paşa tarafından camiye çevrildi; 1752-1756.^[2]

1. <http://hssgm.gov.tr/kurumsal/tarihce.aspx> Erişim tarihi: 01.08.2011

2. Eyice S. Yeraltı Camii maddesi. İstanbul Ansiklopedisi. İstanbul. Kültür Bakanlığı – Tarih Vakfı Yayını. 1994; VII/502.

denizcilik faaliyetini denetler hale geldi. 1865'teki büyük kolera dalgasının yankıları Osmanlı hükümetini Hicaz bölgesindeki ve Kızıldeniz sahilinde de bir sıhhiye idaresi teşkiline sevketti. 1865-1914 yılları arasında faaliyet gösteren Hicaz Karantina Teşkilatı'nın gemilerden aldığı sağlık resmi giderlerini karşılamaktan uzaktı; Karantina Meclisi'nin uluslara-

rası yapısı alınacak sağlık resminin belirlenmesi Osmanlı hükümetine bırakmadığı gibi, bu konuda uluslararası ortak bir görüşe ulaşmak da kolay değildi. 1866-1867 Ağustos ayları arasında 652.800 kuruş harcayan Hicaz Karantina Teşkilatının aynı dönemdeki geliri 296.458 kuruştur.^[39] Aradaki 356.342 kuruşluk farkı maliye hazinesi ödemişti.^[39] 1872'de, teşkilatın gelir –

Altıncı Daire-i Belediye Binası [1879-1883] Daire, Beyoğlu

Giovanni Battista Barborini

1857’de İstanbul 14 bölgeye ayrıldı, örnek belediyeçilik faaliyeti Paris’in kalburüstü semti sixième arrondissement’den mülhem 6. Daire-i Belediye’den başlatıldı. Bina Edouard Blacque Bey’in ilk reisliğinde [1879 - 1883] inşa edildi. Haliç ve tarihi yarımada manzarasına hakim yapı, işleviyle bulunduğu semte adını verdi; "Daire".

Can C. Altıncı Daire-i Belediye Binası Maddesi. İstanbul Ansiklopedisi. İstanbul. Kültür Bakanlığı – Tarih Vakfı Yayını. 1994; I/223-4.

gider denetimi maliye nezaretinin elinden artık tamamen çıktı.^[8]

Osmanlı’nın son günlerinde Meclisteki 16 üyenin sadece 2’si Türk’tü. Lozan Antlaşması, diğer kapitülasyonlarla birlikte Karantina Meclisine de son verdi.^[35]

Tanzimat ve Yerel Yönetimler

- Yeni yasalar,
- Yeni öğretim kurumları,
- Bu kurumlardan yetişecek yönetici ve memur kadrosu ile yönetimi yeniden yapılandırmayı hedefliyordu.^[40] Bu dönemde atılan temeller – iyisi ve kötüsü ile – sonraki gelişmeleri etkileyecektir.

Reşit Paşa Fransız Conseils Departementaux modeline dayalı mahallî meclisleri kurdu. Fransa’dan farklı olarak, bu meclisler sürekli toplantı halinde olup, eyaletin idare ve yargısına etkin bir şekilde karışıyorlardı. Meclisler, kaçınılmaz olarak, şiddetli mahallî partizan çekişme merkezleri halini aldı; uzak ve etkisiz merkezî otorite ile heyecanlı ve engelleyici mahallî meclis arasında kalan yürütme gücü etkisini yitirdi. 28 Kasım 1852’de valilerin yetkileri iade edildi, zayıflamış olan zabıta ve ordunun kanunî yetkileri de teyit edilip genişletildi.^[40]

Kırım Savaşını izleyen yeni reform evresinde dikkatler yine taşra idaresine çevrildi. Reformun Avrupalı vaftiz babaları özellikle

Balkan eyaletleri ile ilgileniyorlardı; Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa, 1859 – 1860'da Avrupa eyaletlerinde uluslararası bir teftiş komisyonunun kurulmasını ancak bizzat bölgeye giderek önleyebildi.^[40]

Balkan Hristiyanlarının hoşnutsuzluk ve ayaklanmalarına alışılmıştı; ne var ki 1860 – 1861'de Müslüman Suriye'deki karışıklık – ve dış müdahale – tehlike işareti olarak algılandı: Dışişleri Bakanı Fuat Paşa, Suriye'ye giderek suçluları şiddetle cezalandırdı.^[40] Osmanlı Devleti gibi geniş bir ülkede, arzulanan nitekte yeter sayıda memur bulmak zordu. Bir çok memurun yetkisini kötüye kullanması nedeniyle, yetkileri kısırarak merkezî denetimi artırmak eğilimi belirirdi. Kimi yararlar sağlayan bu merkezîyet, taşra memurlarının, tamamen başka yollarla yönetilmeye alışkın halkın gözündeki statü ve otoritesini düşürdü, onları nefret edilen hiçlikler mertebesine indirdi. Birçok ırk ve dini içeren ülkede taşra idaresinin zayıflık ve itibarsızlığı ağır tehlikelere yol açtı.^[40]

Vilâyet örgütlerinin yeniden düzenlenmesini, taşra yönetiminde mahalli kurullara yer verilmesini öngören 1864 ve 1871 Vilâyet nizamnameleri işte bu çerçevede hazırlandı. “Ali Paşa'ya göre, düzenleme «Halkın memleket işlerine katılması temel kuralının uygulamaya konması ve idarenin merkezîyet usulündeki mutlak yetkisini hafifletmeye yönelik»ti. Gerçekten, Islahat Fermanında öngörülen yönetim biçimine Rusya hatta Avusturya – Macaristan bile tahammül edemezdi^[40] (Ortaylı; 1985). Herhalde “mücbir sebep” olmasa Osmanlı idaresi böyle bir düzenlemeye gitmezdi. Diplomatlar, Balkanlardaki bir olayı hemen bir Avrupa sorunu haline getirilebileceklerinden, Bab-ı âlî dengeli bir politika izlemek zorundaydı^[40] (Ortaylı; 1985).”

1861'de Niş ayaklanmasını bastırması için vali olarak atanan Mithat Paşa iki yılda bölgede huzur ve güveni sağlamış, bunun üzerine Prizren de Niş vilâyetine dâhil edilmişti. Mithat Paşa Vilâyet Nizamnamesini hazırlayacak kurulun başına getirildi.^[41]

Eyaletlere, aralarında tarihçi, hukukçu Cevdet Paşa, bilgin devlet adamı Ahmet Vefik

Paşa'nın da bulunduğu müfettişler gönderildi. Cevdet Paşa başkanlığındaki komisyon raporları inceleyip tavsiyelerde bulundu. 1864 Vilâyet Nizamnamesi böylece oluşturuldu: Eyalet ve sancaklar daha büyük birimlerde toplanacak, dikkatle seçilmiş yetenekli, tecrübeli yöneticilerin geniş bir takdir yetkisi olacak, ancak pek önemli konularda İstanbul'a danışacaklardı. Böylece, rutin işlerden kurtulacak bakanlar önemli devlet işleriyle ilgilenebileceklerdi. Eski eyaletlerin yerini, genişletilmiş 27 vilâyet aldı. Vilâyet sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahiyeye ve karyelere ayrıldı. Valinin yetkisi altında, sancak bir mutasarrıf, kaza bir kaymakam, nahiyeye bir müdür, karyeye/mahalle de seçilmiş bir muhtar tarafından yönetiliyordu. Vilâyet, sancak ve kaza'larda idare meclisi oluşturulacaktı: İki Müslim dört halk temsilcisi, Müslim ve gayrimüslim cemaat başkanları, mülki âmir, en yüksek rütbeli yargıç, en yüksek maliye memuru ve başkâtip. Temsilciler, karışık ve sınırlı bir oy hakkıyla seçilecekti. Gülhane Hattı tecrübesinin anarşisini önlemek için, yargı işleri meclislerden ayrıldı.^[40]

Valinin idaresi altında mülkiye, maliye, siyaset, zaptiye ve hukuk işleri tanımlandı. İdare meclisinin yanısıra her sancaktan seçilecek, ikisi Müslim, ikisi gayrimüslim dört üyeden kurulacak "Vilâyet Umumî Meclisi", her yıl toplantıya çağrılacaktı. Vilâyet umumî meclisleri, temsili hükümet cihazının geri kalanıyla birlikte Abdülhamit tarafından kaldırılmadan önce, bir kaç yıl toplandı.^[40]

Nizamname, hiyerarşik düzenlemeyi açığa, Fransız idare sisteminden almıştı:

departement, arrondissement, canton, commune.

vilâyet, sancak, kaza, nahiyeye, vali, mutasarrıf, kaymakam, nahiyeye müdürü

Nizamnamenin eğilimi merkezîyet ve biçim birliği (uniformity) yönünde idi; şu farkla ki, Osmanlı valisinin takdir yetkisi, Fransız prefet'sinden fazla idi. Muhafazacı tedriciliği savunan Cevdet Paşa bu nedenle nizamnameyi yerd: Ona göre, coğrafi, etnografik koşulları pek farklı eyaletlerin hepsi aynı şekilde ele alınamazdı. Her bölgede, mahallî koşulları ve tarihî temeli göz önüne alan bir reform gerek-